

Kovács Emese (1992) Debrecen. A Debreceni Egyetem harmadéves magyar szakos hallgatója, a DETEP tagja.

Kovács Emese

RAPBÓL A NYELVRŐL, NYELVBŐL AZ EMBERRŐL

„A dolgoknak azokat az aspektusait, amelyek a legfontosabbak számunkra, egyszerűségük és mindennapiságuk rejti el előlünk.

(Nem lehet észrevenni – mivel folyton szem előtt van.)

Kutatásának tulajdonképpen alapjai egyáltalán nem tűnnek fel az embernek.

Ha csak ez nem tűnt fel egyszer neki.

– És ez azt jelenti: az nem ötlük a szemünkbe,

ami, ha egyszer észrevettük, a legszembeötlőbb és a legerősebb.”

(Wittgenstein)

Wittgenstein gondolatai nyomán elindulva felmerül a kérdés, hogy mi lehet az ember számára a legfontosabb és ezért a legkevésbé szembeűnő. A német filozófus kései munkásságában, nyelvfilozófiai vizsgálódásai kapcsán került előtérbe a gondolat,¹ így a választ célszerű lehet ebből kiindulva keresni. Hiszen nyelvünk sajátosan emberi, kultúránk alapköve, megismerésünk egyik elsődleges formája: mindennapjaink szerves része, kapcsolatteremtésünk, gondolataink elsődleges médiuma. Ember és nyelve oly szorosan összefonódik, hogy szinte már elképzelhetetlenek egymás nélkül. Ebben a helyzetben a nyelvről való objektív ismeretszerzés problémássá válik, s ezt mutatja az ismeretek átadása is. Az alsó- és középszintű magyar nyelv- és irodalomoktatás programja a nyelvet inkább eltávolítja a diákoktól, mintsem közelebb hozná azt. Írásom célja a nyelvet olyan szempontokból bemutatni, melyek segíthetnek e távolság csökkentésében.

Ehhez két olyan szövegtípust választottam, melyek elsöre talán távolinak tűnnek egymástól. Egyrészt olyan lírai szövegeket vizsgállok, melyek az irodalomoktatás kánonjának részét képezik, másrészt a hazai szubkultúrában jelen lévő rapszövegeket. Előbbiek a nyelvi minőség mércéjeként azonosítva jelennek meg a közgondolkodásban, s a nyelviség egy magasabb szintjeként egyfajta távolságtartó magatartást válthatnak ki a befogadókban; míg a szlengből táplálkozó rapszövegek a nyelvi hanyagság képzetét kelтик a komoly művészi megformáltsággal szemben. A nyelvi produktumok e két típusának

1 Ludwig WITTGENSTEIN, *Filozófiai vizsgálódások*, ford. NEUMER Katalin, Bp., Atlantisz, 1998.

rokonítását olyan nyelvi jegyekre fókuszálva végzem el, melyek inherensek a nyelvben, ezáltal elvezethetnek a nyelvről való gondolkodás adekvátabb útjaihoz.

Az efféle rokonításhoz a wittgensteini „családi hasonlóság” fogalom lehet a kulcs. Eszerint egy család összetartozását nem az mutatja, hogy van olyan közös jegy, mely a család minden tagjánál megjelenik, hanem, hogy vannak olyan jegyek, melyek több tagnál is előfordulnak. Ahogy Wittgenstein írja: „Vizsgáld meg például egyszer azokat a folyamatokat, amelyeket »játékok«-nak nevezünk. A táblajátékokra, kártyajátékokra, labdajátékokra, küzdősportokra stb. gondolkodok. Mi a közös mindezekben? [...] Minden játék 'szórakoztató'? Hasonlítsd össze a sakkot a malommal. Vagy talán mindenütt van nyereség és veszteség, és mindenütt versengenek a játékosok? Gondolj a pasziánszokra. A labdajátékokban van nyereség és veszteség; de ha egy gyermek a labdát a falnak dobja majd ismét elkapja, akkor eltűnik ez a vonás. Nézd meg, hogy milyen szerepet játszik az ügyesség és a szerencse. És milyen más az ügyesség a sakkban és a teniszben. S gondolj most a körjátékokra: itt megvan a szórakozás eleme, viszont mennyi más jellegzetes vonás eltűnt! És így mehetünk végig a játékok sok-sok más csoportján, s láthatjuk, amint hasonlóságok tűnnek fel és el.”²

Mivel ezúttal nyelvi alkotások családi hasonlóságának jellemzőit szeretném megállapítani, a szövegek nyelvviségében rejlő jegyekre fogok koncentrálni. Mivel az ember családfogalma esetében is a származás, a család tagjai közötti viszonyok alakulása bír döntő jelentőséggel, ezért a nyelvi jegyek mentén kapcsolódó szövegcsaládoknál is erre kell a figyelmet fordítani: honnan indult a nyelv, milyen körülmények között alakult ki. Így a kezdeti állapotokig visszamenve, a nyelv keletkezését vizsgálva két jellemző fog feltűnni előttünk. Az egyik, hogy a nyelv létrejöttében az azt létrehozó emberek csoportosulásának, azaz a társas közösség kialakításának volt szerepe. A másik, hogy e közösségek szerveződési szintje a szóbeli jelleg megalkotására volt alkalmas. Hiszen egyetlen elszigetelt egyed nem kezdeményezhet kommunikációs folyamatot, legalább két fél szükséges hozzá, mert a folyamat lényege, hogy közöttük kapcsolatot teremtsen. E folyamat pedig legkézenfekvőbben hangzós formában történhet, mert a hangok kiadása és érzékelése alapvető képessége az embernek. Ezenfelül hatékonyabb más érzékszervi közvetítettségénél, mint például a látás vagy a tapintás, mert közvetlen fizikai kontaktus nélkül, több résztvevőre egyszerre hathat. A választott szövegek rokonságát is e két tulajdonság mutatja, mivel mind a lírai alkotások, mind a rapszövegek egy olyan orális hagyományba ágyazódnak, mely a közösségi létmód keretei felől nyer mélyebb értelmezést. Ezen összefüggés pedig a nyelvben működő lényegi elv alapján válik világossá, mely a kapcsolatokat a viszonyítással megteremtve folyamatos változást hoz. Ez különbözteti meg nyelvünket az élővilágban megjelenő más kommunikációs formáktól. Ugyanis az élővilág számos helyén találkozhatunk hangjelzésekkel, a hangadással történő kapcsolattartás-

² Uo., 57–58.

sal. Ám komplexitása és a változatosság tekintetében, valamint a rekombináció, a változtatás alkalmazásában mégis egyedülálló lesz az ember által létrehozott nyelv. Más szóval antropológiai állandókkal összefüggésben alakul nyelvünk: megnyilatkozásainkban mi magunk jelenünk meg, a nyelv sajátosságait az azt létrehozó emberi természet sajátosságai alakítják ki.³

A lírai és a rapszöveget tehát először a hangzósság oldaláról vizsgálom meg. A versek hangzóssága ma már korántsem olyan egyértelmű, mint a zenei alappal együtt megszólaló rapszövegek esetében. Ennek oka, hogy a költemények nagy része írott formában készül, és befogadásuk is elsődlegesen vizuálisan, olvasva történik. Azonban a szóbeli jelleg a lírai műfajok kapcsán egyáltalán nem megkerülhető. A hangtulajdonságokra – úgymint a hangösszecsengésekre, az időtartamra, a hangsúlyra és az intonációra – alapozó versritmus és rímelés, valamint a rájuk épülő verselési formák felhangzásukkor különösen erőteljes hatást képesek elérni. Ezek pedig konszenzuálisan a líraiság meghatározó tényezői.⁴ Így például Petőfi Sándor *A természet vadvirága* című költeménye ütemhangsúlyos verselésének köszönhetően interpretálhatóvá vált egy rapzenei alapra. Az így született szám élvezetes *flow*-val rendelkezik, vagyis a szöveg és a zene akusztikai jegyei összhangban vannak.⁵ Ennek érdekében a rapperek a hangsúlyviszonyokkal is játszanak, úgy, hogy például a magyar nyelvre jellemző első szótagi hangsúlyt áthelyezik máshová. Az, hogy a rapperek egy ilyen általános nyelvi mintán is változtatnak, mutatja, hogy a gördülékeny *flow* mennyire fontos a rap világában. Ennek jelentőségét akkor érthetjük meg, ha alaposabban szemügyre vesszük a rap műfajának megszületését és a hagyományt, melybe ágyazódik.

A rap történetéből ezúttal csak néhány lényegi momentumra szorítokozom. A műfaj kialakulása New York Bronx városrészéhez köthető, ahol egy gazdasági beruházás negatív hatásaként az ott élők (főként afroamerikaiak) munkanélkülivé váltak. Az egyre romló életkörülmények az agresszióval fellépő bandák uralmához vezettek. Ezzel szemben alakult ki a fiatalok számára al-

3 SZILÁGYI N. Sándor, *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*, Kolozsvár, Erdélyi Tankönyvcslád, 1996, 8, 100–103; SZILÁGYI N. Sándor, *Világunk, a nyelv*, Bp., Kriterion, 2000, 126.

4 Lásd TAMÁS Attila, *Értékkeremtők nyomában*, Debrecen, Csokonai, 1994, 286–299.

5 <http://rapnyelv.freeblog.hu> [Letöltés ideje: 2013. február 08.]

ternatívaként a hetvenes években a hiphopkultúra. Az utcai festészetet (graffiti), táncot (break) és zenét (hiphop) is magában foglaló stílus kezdetben kisebb közösségi összejöveteleken bontakozott ki: a fiatalok gyakorolták a breaktáncot, melyhez a zenét a DJ-k (*Disc Jockey*-k) szolgáltatták. A DJ-k mellett hamarosan megjelentek az MC-k (*Master of Ceremony*-k), akik először egy-egy soros, majd később egyre bővülő rímes szövegekkel szórakoztatták a közönséget. Tevékenységükből nőtte ki magát a rap művészete.

Maga a rap elnevezés 'társalgás, duma, fricska' jelentésű, mely utal a kialakulás körülményeire, mikor is a rapperek a ritmuskiállítások alatt rögtönzött rímes előadásokkal mérkőztek meg egymással.⁶ Mindebből kitűnik, hogy a rap alapja az improvizációs, élőszóbeli, hangzós formára épül. Ez a műfajt megalkotó afroamerikai közösség kultúrájára vezethető vissza. A szintén improvizáción alapuló jazzen, a jamaica sound systemek DJ-inek és MC-jeinek zenére illő ritmusos *toasting*-ján, illetve az élőszóban terjedt, az alvilág hőseit magasztaló *toast* műfaján át eljuthatunk a legrégebbi gyökerekig, a nyugat-afrikai *griot énekmondók* tevékenységéig. A griot énekesek elsősorban dicsőítő dalokat adtak elő ritmushangszerek kíséretében, továbbá számon tartották és megörökítették a közösség fontosabb eseményeit. A rappel való kapcsolatát a ritmikus zenei alapra rögtönzött, kántálásszerű éneklés, szövegközpontú, a humor eszközével is élő, közösségi keretben zajló előadasmódja mutatja.⁷ Ha pedig tovább megyünk, akkor párhuzam vonható a griot és a magyar históriás énekszerzők, az angol bárdok vagy a görög aoidoszok és rapszódoszok között.⁸ Mindent összevetve egy olyan hagyományhoz érkezünk, mely az irodalom legősibb, kezdeti formája, az orális kultúra.

Látható, hogy mind az orális irodalom, mind a rap jellemzője az „itt és most” típusú alkotási mód, mely a mű tulajdonképpen megalkotásának szűk időkeretet szab. Így az idő rövidsége szükségszerűvé teszi az előre rögzített nyelvi formulák használatát. Ezek már meglévő elemekből létrehozott variációs konstrukciókként értelmezhetőek. A konstrukció alapját pedig a nyelvi elemek hangzásbeli vagy jelentésbeli kapcsolata adja. Ilyenekkel már a homéroszi művekben is találkozhatunk, úgymint a szereplőkhöz társuló állandó jelzők vagy az ún. homéroszi hasonlatok. Az irodalom évezredes alakulása során mindebből a retorikai alakzatok és szóképek kiterjedt rendszere jött létre.

Ezek egy olyan, a már említett viszonyító elv alapján működnek, melyet a Lakoff és Johnson-féle strukturális metaforával szeretnék bemutatni.⁹ Ezek a metaforák „a beszédben általában meg sem jelennek, de bizonyos kifejezések csak azok segítségével értelmezhetőek. Részletesen elemzik például azt, amelynek következtében úgy beszélünk

6 DRÁVAI Tamás, *Hip-Hop, a kezdetek*. (E-book.), 2004, 77–78; http://www.hiphop.hu/index.php?pg=news_11_409 [Letöltés ideje: 2013. február 8.]

7 Vö. Richard SHUSTERMAN, *Pragmatista esztétika: A szépség megélése és a művészet újragondolása*, ford. KOLLÁR József, Pozsony – Bp., Kalligram, 2003, 369–427.

8 Vö. Jan ASSMAN, *A kulturális emlékezet*, ford. HIDAS Zoltán, Bp., Atlantisz, 2004, 57.

9 George LAKOFF, Mark JOHNSON, *Metaphors We Live By*, Chicago, The University of Chicago, 1980.

a vitáról, mintha csata lenne. Magyarul is gyakran mondunk olyat, hogy szócsata, szópárbaj, legyőzzük a másik felet, vagy meggyőzzük, ha legyőzni nem is tudjuk, saját fegyvereit fordítjuk ellene, érveinket bevetjük [...] stb. Ezek a kifejezések tehát egy koherens rendszert alkotnak, amely mögött a vita, mint csata metafora áll, ez pedig annak a szerkezeti hasonlóságnak az alapján jön létre, hogy mind a két esetben két fél áll szemben egymással”.¹⁰ Egy ilyen strukturális metafora rejlik a hazai rapvilág alkotójának, Antal Steve-nek soraiban: „Teszem a dolgom, veletek nem *vitázok / Forró talajon* mezítláb hezitálok”. A *vita* motívuma és a „*Forró talajon*” sor együttes értelmezésének a mindkettőjükhöz köthető *csata* metafora adja meg a keretet. Vagyis kapcsolatuk abban áll, hogy az egyikhez a szembenállás, a másikhoz a tűz képzete társítható, melyeket a csata jelensége egyesít magában. E példák is szemléltetik tehát a nyelv egyik általános tulajdonságát, mely nem más, mint a metaforikusság. A metafora pedig itt olyan mechanizmusként értelmezendő, melynek során a jelenségeket összekapcsoljuk egymással, hogy ezáltal adjunk meghatározást. Azaz tulajdonképpen az egymáshoz való viszonyítással történik az értelmezés. Mégpedig úgy, hogy a jelenségek kezdetben mint külön egészek jelennek meg, majd részletes leképezésük lehetőséget teremt arra, hogy a részek közötti hasonlóság alapján már együtt álljanak a metafora keretében. Egységük többlettel rendelkezik a kiinduláshoz képest, hiszen a kezdeti jelenségek még önmagukban állnak, csak saját részeit hordozzák, de az összekapcsolásuk után kiegészülnek egymás részeivel.

Például az '*Ez a sebész egy hentes*' kijelentés esetében kiinduló jelenségnek a sebész és a hentes fogalma tekinthető. A hasonítás alapjául szolgáló részekként a hús és vágás motívumát lehetne megjelölni. A többlet, mely ezután keletkezhet, az, hogy a jelen helyzetben említett sebész úgy operálja az embereket, ahogy a hentes fölívágja az állatok húsát. Vagyis a sebészhez kötődő hús és vágás mozzanata kibővül a hentesnél meglévő 'állatok' elemmel. Ezzel kifejezi az orvos érzéketlenségét, gondatlanságát, mintha munkája során nem tenne különbséget élő emberek és halott állatok között. Azaz már meglévő jelenségek hasonlóságon alapuló társításából születik egy új jelenség. A kapcsolatok megteremtése, vagyis viszonyok kialakítása szükséges ahhoz, hogy a megértés végbemehessen. Mindez pedig nemcsak a művészi nyelvben van jelen, hanem a mindennapokban használt nyelv ugyanúgy él vele. Ezt igazolja a számtalan köznyelvből ismeretes forma, például amikor *szöveget üt a fejünkbe* egy probléma és már teljesen *begőzölünk*, mert nincs meg a megoldás. De amint *sínen van a dolog*, már *repesünk a boldogságtól*.¹¹

10 SZILÁGYI N. Sándor, *A jelentésvilág szerkezete*. Elhangzott a Mindentudás Egyetemének V. szemeszterének előadásorozata keretében, Kolozsvár, 2004. <http://mindentudas.hu/elodasok-cikkek/item/90-a-jelent%C3%A9svil%C3%A1g-szerkezete.html> [Letöltés ideje: 2013. február 8.]

11 Vö. SZILÁGYI N., *Hogyan teremtsünk...*, i. m., 37–58; PÉNTEK Erzsébet, *A nélkülözhetetlen metafora és az iskola*, Erdélyi Pszichológiai Szemle, 2000/4, 12–24; SCHNELL Zsuzsanna, *Metafora és Metareprezentáció: egy mentalista modell*, Világosság, 2006/8–10, 111–127; BOROSS Viktor, *A metafora lehetséges megközelítései*, Első század, 2007/1, 18–34.

E viszonyteremtő elv megléte pedig az ember alapvető kettős természetére vezethető vissza, melyben a testi és tudati jelleg egyesül egy olyan változási folyamatban, melyben a kezdeti ismeretlen végül ismertté válik. Hiszen ismeretlennek az nevezhető, ami számunkra idegen, tőlünk eltérő, különböző, míg ismertnek az, amivel már érintkezésbe kerültünk, sajátként azonosíthatjuk. Mivel a megismerő elmével, vagyis az ismertté tétel képességével az egyén rendelkezik, ezért ismeretlennek a tőle különböző környezet tekinthető. Ez egyrészt az embereket körülvevő élettelen, másrészt a közösségek képében az élő környezetet jelenti. Ezzel az eltérővel, mással kezd el kapcsolatot kiépíteni az egyén érzékelése révén, vagyis tapasztalatokat szerezve sajátta formálja. Hiszen saját azonossága csak akkor áll fenn, ha van tőle különböző, melynek különbözősége viszont szintén az attól eltérő azonossággal magyarázható. Így az oldalak egymás eredményeként vannak jelen, mintegy tükörként szolgálnak egymás számára. Ahogyan az egy mindig szükséges a többhöz, úgy a több mindig magában foglalja az egyest. A közösség is csak az egyénekből szerveződhet, de az egyének részei lesznek a közösségnek. Ily módon az egyén tudása a közösségi mintákból származik, melyeket viszont ő maga is alakít, így egy oda-vissza ható, szüntelen körforgás valósul meg.¹²

Ez a változtatással, illetve változással egybekötött változatosság egyúttal magyarázza azt is, hogy az önmeghatározást a nyelviségen keresztül központba állító szövegekben – bizonyos *ars poeticaként* jelölt alkotásokban, illetve jellemzően a rapszövegekben – hangsúlyosan a vezér képe jelenik meg mint énkép. Vagyis egy olyan személy, aki kiemelkedik a közösségből, méghozzá azért, mert ő birtokolja a döntéshozás képességét. Ez a meghatározásra való jog, a választás csak több dologból lehetséges, azaz változatosságot igényel: ezért szükséges lesz a vezető pozícióhoz a változtatás képességének igazolása a változatosságot szülő eltéréseken, újításon keresztül. A következő szövegek erre szolgáltatnak példát.

Az eredetiséget és a hozzá társuló elsődlegességet mondja ki Antal Steve: „*Eredetibb vagyok, mint akármelyik imponzor, Szabadabb vagyok, mint bárki bárhol, / Enyém az élet, örökre szállok, / Kinyitom a számat, nagyban játszok, / Én vagyok az, aki mindent visz.*” Ugyancsak a szabadság, a korlát nélküliség fogalmazódik meg Petőfi Sándor versében: „*Támaszkodjék szabályokra, / Ki szabadban félve mén. / A korlátatlan természet / Vadvirága vagyok én.*” Ezt erősíti a már a címben is megmutatkozó metafora mint a nem szabályozott, az egységesítési folyamatoknak alá nem vetett virág képe. Szintén a mások általi meghatározottságot nem tűrve szólal meg József Attila *Ars Poeticájá*-nak beszélője: „*Én túllépek e mai kocsmán, // az értelemig és tovább! // Szabad ésszel nem adom ocsmány // módon a szolgálta ostobát. // Ehess, ihass, ölelhes, alhass! // A mindenséggel mérd magad! // Sziszegve se szolgállok aljas, // nyomorító hatalmakat. // Nincs alku – én hadd legyenek boldog! // Másként akárki meggyaláz // s megjelölnek pirosuló foltok, // elissza nedveim a láz.*”

12 Vö. SZILÁGYI N., *Hogyan teremtsünk...*, i. m., 39; SZILÁGYI N., *Világunk...*, a nyelv, i. m., 74–81.

Az önkép mellett itt is feltűnik a közösség képe, mivel – ahogy azt az előzőekben láthattuk – az önmeghatározás, az egyedítés csak a különféle változóból lehetséges. Így az egyén viszonylatát egyrészt a saját közössége, másrészt a másik, az idegen közösség jelöli ki. Ez esetben azt tapasztalhatjuk, hogy a saját közösség pozitív, míg a másik közösség negatív színben fog feltűnni. A jó pozitív értékkategóriája társul Antal Steve *csapat*-ához: „Az én csapatom a legjobb, és csapatom a szarom, Gyere velünk, legyen jobb az élet / Minden, amit kiadunk, örökre jogvédett.” Ugyancsak pozitív értékkategóriát képez Petőfinél az *ép* jelző, és az üdvözlés motívumával megteremtődik a beszélővel való közösségvállalás is: „Van azért, ki *ép* izléssel / Üdvözelve jön élém.” Mindezt az Akkezdet rapduó a szakrális sík bevonásával éri el („Ne felejtse *nincs más szentség, csak egyetlen: Akkezdet, / A tápláléklánc tetején* a legkegyetlenebb egyed”), mellyel lehetségessé válik számukra a másokon való felülemelkedés.

A keresztény kultúrkörből merít a rapper, Siska Finuccsi is, és ezzel egyértelműsíti a saját, illetve a másik közösség helyzetét: „Nekünk ne állj fel, *összetörjük minden csontot*, mint a rómaiak Jézust / Mi elértük a határpontot, te tartod a zérust.” A *csont* visszatér Antal Steve következő soraiban is: „A *kutyának csontot*, a kutyáknak csontok / A hülyéknek terelek, a hülyébbeknek oltok.” Ha ehhez hozzávesszünk egy olyan sort, mint a „*Kik vagytok, mit akartok? Támadtok, féltek*,” akkor motívumaiban és megszólalásmódjában a Petőfiéhez hasonló szerkezetű ábrázolást kapunk: „Mit ugattok, mit haraptok / Engemet, hitvány ebek!”. A másik közösség negatív jellegét árnyalja a költemény további része a sértésként ható jelzőkkel: „Nem virítok számotokra, / Árva finnyás kóficok! Kiknek gyönge, kényes, romlott / Gyomra mindjárt háborog.” Azt láthattuk tehát, hogy az a csoport, mellyel a beszélők azonosságot vállalnak értékesnek, míg az idegen értéktelennek hat.

A kapcsolat kialakítás jelentősége a nyelv távlatában is megmutatkozik. Feltételezve, hogy a társas létforma pozitívumai a korai embercsoportoknál a létszám folyamatos növekedését eredményezték, mégpedig olyan mértékben, hogy akkor a kapcsolatok szervezésének hagyományos formái – mint például a főemlősöknél megfigyelhető kurdzás – már nem lehettek elégségesek a csoportegység fenntartásához. Ebben a helyzetben a nyelv hidalta át a keletkezett hiányt:¹³ a hangadás több egyedre egyszerre lehet hatással, nagyobb térbeli távolságokban is használható, és a felhasznált időmennyiség is viszonylag kevés. Továbbá a hangképző szervek finomodásával a hangsorok modulálásának változatossága illeszkedik a csoport bővülésével járó egyre bonyolultabb összetételhez. Végezetül a kognitív képesség által mindez működésbe hozható, s együttesen a csoport tagjai közötti ideális kapcsolatfenntartást segítik elő.¹⁴ Az emberi létezésből adódó sajátosságok lesznek tehát, melyek a nyelvben meglévő viszonyteremtő elvet generálják

13 Vö. Robin I. M. DUNBAR, *The Social Brain Hypothesis*, *Evolutionary Anthropology* 6, 1996, 178–90; Merlin DONALD, *Az emberi gondolkodás eredete*, ford. KÁRPÁTI Eszter, Bp., Osiris, 2001, 129–132.

14 Michael TOMASELLO, *Origins of human communication*, Cambridge, The MIT, 2008.

azzal a céllal, hogy a társas szerveződést segítse. Méghozzá olyan sokféleképpen, mint maga az ember. A következőkben ezekről a változatos formákról szeretnék szót ejteni.

Egyrészt a nyelv fontos szerepet játszik a közösséget bomlasztó agresszió csökkentésében, mégpedig úgy, hogy a fizikai helyett az erőszakot nyelvi síkra tereli, vagyis a konfliktuskezelés egy új viszonylatát teremti meg. Antal Steve szövegei *szétszednek és csontot roppantanak* a tökéletesként tételezett nyelviséggel, ahogy azt a következő sorok tanúsítják: „Minden szöveg, amit kirakok, szétszed / Minden zenét, amit kirakunk: az élet; Roppannak a csontok, mer' egy sort se rontok, / Aki betalál, annak a renomóján rontok.” A híres Star Wars-filmekre utalva jelenít meg szintén nyelvi háborút a Fhészek rapformáció: „Újra itt a Fhészek, és a fejevadász együtt, / A birodalom alattunk a rap-ünktől petyhüdt, / A sötét oldal velem, / A lézerkardomból sose fogy ki az elem, / ODupla TO és a jedi gyilkos velem, / Előpattintom a szablyát, és a fejed kettészelem! / Galaktikus Budapest, B.O.B.A. Krome! / Freestylebaszok mindenkit, mert mindent visz a flow-m.” Gyilkos eszközként jelenik meg a nyelv az Akkezdet Phiainál is: „És hogy lehet, hogy ilyen lazán kennek / Nyelvet, mint pengét fennek / Mit szednek, mit mernek / Mindennek nekimennek / Ha idenézel, azt mondogod: ezek nem viccelnek.”

A nyelv másik lényegi szintje a humor. E jelenség hatását azzal fejt ki, hogy a meglévőhöz mögöttes tartalmat kapcsol, egy másik perspektívát is megnyit. A derűt az ellentétek feszültségének kioltása váltja ki. Ezzel egyrészt a szövegekben megjelenő agressziót komolyságának megkérdőjelezésével tompítja. Másrészt a nevetésben történő feloldódással megvalósul az emberek alapvető kényszerek alóli szabadulási vágya, tehát egyfajta elnyomás elleni lázadás ölt nyelvi formát. Ezt a jelenséget Bahtyin a rabelais-i alkotásokban megfigyelt karnevál kapcsán vizsgálta.¹⁵ Rámutatott arra, hogy ez elengedhetetlen az ember számára, mert a létfontosságú közösségen belüli azonosulás, az egység megformálása, a rend kialakítása egyensúlyban csak a másik oldallal, a különböző megteremtésével, a normák, határok átlépésével lehet. E kettő teljesül ki a nyelvben is, s egymást váltva szüntelen változását eredményezik.¹⁶

A humor mellett a nyelvi tabuk kimondása lesz a másik regiszter, amely a szabályok megszegésével szintén az újat, a felszabadulást hozza. Ezek elsősorban a szexualitás és az ehhez szorosan kapcsolódó káromkodási, szitkozódási formák, melyek a Bahtyin által vizsgált karneváli-vásári beszéd szerves részét képezték,¹⁷ és amikre a rapszövegek is bőségesen szolgáltatnak példát. „Neked az életed kerek, nekem a csajom segge.” (Antal

15 Mihail BAHTYIN, *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*, ford. KÖNCZÖL Csaba, Bp., Európa, 1982.

16 Vlagyimir JELISZTRATOV, *Szleng és kultúra*, ford. FENYVESI István, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998, 69–86; Kis Tamás, *Magyar szleng*, <http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/index.php#s3> [Letöltés ideje: 2013. február 8.]

17 Mihail BAHTYIN, *A népi nevetéskultúra és a groteszk*, ford. KÖRÖSI József = *A szó esztétikája*, szerk. KÖNCZÖL CSABA, Bp., Gondolat, 1976, 316–317.

Steve: Progresszív költő); „Csak azé’ marad nekünk a mákos briós, / Mert tudja az egész Unió, hogy nálunk a puni jó.” (Akkezdet Phiai: Mivel játszol?); „Folynak a testnedvek, fojtogat az éjjel / Minden pina csak egy Pitagorasz-tétel” (Antal Steve – Ez vagyok); „Fellobbantam szerelmileg, ellenben te nem, / Elmebeteg vagyok, / Mer’ tudom, hogy csak öt roppert kell meglebbentenem, / Beindít a káromkodás, / Háromórás kúrás közben nyögjed, hogy a károm csodás.” (Akkezdet Phiai – Mivel játszol?)

Ehhez a fogalomkörhöz tartozó testrészek, mint a nemi szervek, a fenék vagy a Petőfi-versben is szereplő gyomor („Kiknek gyöngye, kényes, romlott / *Gyomra* mindjárt háborog”) és az azt idéző evés motívuma („*Torkotokba*, hogy megfúltok, / Oly kemény *koncot vetek*”), mely Antal Steve-nél is megjelenik („*A családi asztalnál* sok kitaszított vendég, / Ha nem vagy elég *éhes*, a tehetséged benn ég”), funkciójukat tekintve a befo gadás és eltávozás kifejezői. Ezzel az emberi életben bekövetkező legnagyobb változás, a születés és a halál teljeseedik ki. E két dolog, melyek ugyan ellentétei egymásnak, mégis kettősségük az élet folytonosságának szimbóluma. Az egymást kiegészítő részek egyensúlyából születik az egység, mivel a részek kölcsönös kapcsolatban állnak, ahogyan csak egymáshoz viszonyítva létezhetnek. Vagyis azonos és különböző szükségszerűen egymás mellett áll, szabály, rend és annak megszegése, az ellene való lázadás mindig jelenlévő állapot. Ez az, melyet a rap közvetít, hasonlóan minden nyelvi, sőt minden emberi alkotáshoz, hiszen lényünk leképezései lesznek ezek.

Az eddigiekben bemutatottak alapján egy olyan nyelvkép körvonalazódott, mely a változáson és változatosságon, ezekbe ágyazottan a viszonyteremtésen keresztül az ön- és közösségi meghatározáson alapul. Ez hasznosítható az oktatásban is, ahol egy olyan kommunikatív kompetencia kialakítása lehet a cél, mely a különböző szituációknak, élethelyzeteknek megfelelő nyelvi formák használatát alakítja ki. A sztenderd nyelvváltozat sokszor kizárólagos, a változatosságot háttérbe szorító átadása helyett egy hozzáadó attitűddel rendelkező nyelvközvetítés lehet megfelelő.¹⁸ Továbbá ezzel összefüggésben a nyelvről való ismeretek átadásában nagy hangsúlyt kell fektetni az írott mellett a beszélt nyelvre, mert az így együttesen meglévő sajátosságok az embert tükrözik, ezért számára ideális helyzetet ez teremthet. Ehhez járulhatnak hozzá olyan nyelvi alkotások oktatásba való beemelése, mint például a rapszövegek. Amellett, hogy általuk bemutatathatók az inherens nyelvi jellemzők, konkrétan a retorikai-stilisztikai tanulmányok megalapozásában is fontos szerepet játszhatnak, rávezetve akár a szépirodalmi alkotások értékeinek megismerésére. Ám mindez nemcsak a rap kapcsán mondható el, hanem bármilyen olyan nyelvi produktumról, mely kötődik az oktatásban részt vevő fiatal közösségekhez. Hiszen a nyelv és közösség szerves kapcsolata folytán a nyelv a közösség nyelvével hozható közelebb az emberekhez, olyan változatosan, mint maga az ember.

18 KONTRA Miklós, *Felcserélő anyanyelvi nevelés vagy hozzáadó? Papp István igaza*, Magyar Nyelvjárások, 2003, XLI, 355–358.